

Dotazníkové šetření míry využívání oborových databází uživateli na České zemědělské univerzitě v Praze¹

PhDr. Lenka Pešková, DiS. / Studijní a informační centrum České zemědělské univerzity, Oddělení sekundárních informací a rozvoje / peskova@sic.czu.cz

Resumé:

Článek analyzuje míru využívání oborových databází uživateli na České zemědělské univerzitě na základě provedeného dotazníkového šetření. Dotazník je uveden v příloze. Počátek článku je věnován cílům dotazníkového šetření, formulaci výzkumných hypotéz a specifikaci výzkumného vzorku. Následují detailní komentáře k odpovědím respondentů na všech osm otázek v dotazníku. V závěru článku je formulováno celkové vyhodnocení dotazníkového šetření.

Klíčová slova: elektronické informační zdroje – odborné databáze – odborné informace – vyhledávání informací – informační systémy – rešeršní systémy – WebSpirs – OvidSP – Biological Abstracts – CAB Abstracts – Česká zemědělská univerzita.

Summary:

The article analyses degree of professional databases exploitation by users at Czech University of Life Sciences according to implemented questionnaire enquiry. The questionnaire is enclosed. The beginning of the article is dedicated to the questionnaire enquiry goals, the formulation of research hypotheses and the research sample specification. Detailed commentaries of responses to all the eight questions in the questionnaire follow. At the end of the article, the general evaluation of the questionnaire enquiry is formulated.

Keywords: electronic information resources – professional databases – professional information – information retrieval – information systems – WebSpirs – OvidSP – Biological Abstracts – CAB Abstracts – Czech University of Life Science.

Cíle dotazníkového šetření a výzkumný vzorek

Na jaře roku 2009 se na vybraných fakultách České zemědělské univerzity v Praze uskutečnilo dotazníkové šetření za účelem zjištění míry využívání oborových databází uživateli.

Do tohoto dotazníkového šetření byly zařazeny tři charakteristické fakulty České zemědělské univerzity:

- Fakulta agrobiologie, přírodních a potravinových zdrojů;
- Fakulta lesnická a dřevařská;
- Fakulta životního prostředí.

Byly stanoveny dvě kategorie oslovených respondentů:

- akademičtí pracovníci České zemědělské univerzity (tj. pedagogové a studenti doktorského studia);
- studenti magisterského studia na České zemědělské univerzitě.²

¹ Článek je zkrácenou kapitolou z autorčiny rigorózní práce, která byla v listopadu 2009 úspěšně obhájena na Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze: PEŠKOVÁ, Lenka. Vyhledávání informací v oborových databázích s přihlédnutím k praxi na České zemědělské univerzitě v Praze [Information retrieval in professional databases with regard to practices at Czech University of Life Sciences Prague]. Horoměřice, 2009. 174 s., 11, 21, 5 s. příl. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Konzultant rigorózní práce Eva Bratková.

² Studenti bakalářského studia byli z dotazníkového šetření dodatečně vynecháni z důvodu malé obezřetnosti s oborovými databázemi.

Respondentům byl předložen dotazník obsahující osm otázek, které mohly být doplněny komentářem. Zjišťovala se tato fakta:

- postoj respondentů k vyhledávání informací v oborových databázích (otázky č. 1, 4, 6);
- význam vyhledávání informací v oborových databázích pro respondenty (otázky č. 2 a 3);
- míra využívání pokročilých metod vyhledávání informací v oborových databázích (otázka č. 5);
- míra využívání konkrétních oborových databází přístupných na České zemědělské univerzitě (otázka č. 7);
- uživatelské hodnocení oborových databází *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts* (otázka č. 8).

Ověřovala se mj. platnost následujících výzkumných hypotéz:

I. Osobní postoj respondentů k vyhledávání informací v oborových databázích je převážně kladný.

II. Většina respondentů využívá oborové databáze k vyhledávání informací alespoň jedenkrát za měsíc.

III. Pokročilé metody vyhledávání v oborových databázích jsou častěji využívány akademickými pracovníky než studenty.

Při přípravě dotazníkového šetření i při zpracování získaných údajů se postupovalo podle odborné literatury.^{3,4,5,6,7}

Pro každou z obou uživatelských kategorií (tj. studenti nebo akademičtí pracovníci) byl stanoven výzkumný vzorek, který v případě studentů i v případě akademických pracovníků sestával z 30 náhodně vybraných respondentů reprezentujících celkovou populaci – všechny potenciální uživatele dané kategorie ze tří zvolených fakult České zemědělské univerzity. Bylo tedy přímo osloveno 30 studentů magisterského studia a 30 akademických pracovníků.

Procentní zastoupení respondentů z každé zkoumané fakulty ve výzkumném vzorku se u obou uživatelských kategorií (tj. u studentů i u akademických pracovníků) shoduje s procentním zastoupením všech potenciálních uživatelů z této fakulty v kompletním počtu potenciálních uživatelů ze všech tří zkoumaných fakult České zemědělské univerzity v roce 2008.⁸

Na základě identifikačních údajů, které respondenti v dotaznících uvedli, byly zjištěny další charakteristiky osloveného výzkumného vzorku: pohlaví, věk, poměr prezenční a kombinované formy studia u studentů, poměr pedagogů a doktorandů mezi akademickými pracovníky a délka působení akademických pracovníků v oboru.

Zastoupení pohlaví bylo u studentů i u akademických pracovníků v poměru zhruba 1:1. Mezi oslovenými studenty nepatrně převládaly ženy (57 %), mezi oslovenými akademickými pracovníky naopak mírně převládali muži (53 %).

³ BELL, Suzanne S. *Librarian's guide to online searching*. Westport : Libraries Unlimited, 2006, s. 228-233.

⁴ CHOWDHURY, Gobinda G. *Introduction to modern information retrieval*. 2nd ed. London : Facet, 2004, s. 246-247.

⁵ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

⁶ MIŠOVIČ, Ján. *V hlavní roli otázka : (přůvodce přípravou otázek v sociologických a marketingových výzkumech)*. Praha : [s. n.], 2001. 67 s. ISBN 80-238-6500-5.

⁷ OTHMAN, Roslina; HALIM, Nor Sahlawaty. Retrieval feature for online databases : common, unique and expected. *Online information review*. 2004, vol. 28, no. 3, s. 200-210. ISSN 1468-4527.

⁸ Číselné údaje potřebné pro stanovení procentních podílů byly získány osobní komunikací s odpovědnými zaměstnanci České zemědělské univerzity – telefonickým rozhovorem s vedoucí studijního oddělení na rektorátu České zemědělské univerzity Ing. Marikou Černou ze dne 27. 2. 2009 a osobním rozhovorem s informační pracovnicí Studijního a informačního centra České zemědělské univerzity Bc. Evou Svobodovou ze dne 6. 3. 2009.

Co se týče věku, všichni oslovení studenti patřili do věkové kategorie do 30 let, stejně jako nadpoloviční většina oslovených akademických pracovníků (57 %). Na druhém místě se u akademických pracovníků ocitla věková kategorie 31-40 let s 23 %. Pouze jedna pětina oslovených akademických pracovníků byla tedy starší 40 let.

Oslovení studenti byli z velké většiny – z 90 % – studenty prezenčního studia. Mezi oslovenými akademickými pracovníky mírně převládali pedagogové (60 %) nad doktorandy (40 %).

Skoro polovina akademických pracovníků (47 %) měla za sebou praxi v oboru kratší než pět let.

Zjištění k jednotlivým otázkám v dotazníku

Respondenti, kteří zvolili u otázky č. 3 odpověď „*nevyužívám vůbec*“, zbytek dotazníku nemuseli vyplňovat. Na otázku č. 8 odpovídali pouze ti respondenti, kteří v otázce č. 7 označili bibliografické databáze *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts*.

U vyhodnocení otázek č. 1-6 byly odpovědi uspořádány podle statutu respondenta (tj. student nebo akademický pracovník).

Otázka č. 1: Osobní postoj respondenta k vyhledávání informací v oborových databázích

Respondent měl vyjádřit svůj osobní postoj k vyhledávání informací v oborových databázích. Volil jednu ze tří možných variant odpovědi: „*kladný*“, „*neutrální*“, „*záporný*“, kterou měl doplnit alespoň jedním vysvětlením.

U nadpoloviční většiny studentů (57 %) byl osobní postoj k vyhledávání informací v oborových databázích neutrální. Záporný postoj se objevil pouze u jednoho studenta, zbytek studentů (40 %) zaujímal kladný postoj.

Mezi akademickými pracovníky jasně převládal kladný osobní postoj k vyhledávání informací v oborových databázích (83 %). Neutrální postoj zaujímal méně než jedna pětina akademických pracovníků a záporný postoj se mezi akademickými pracovníky neobjevil vůbec. Respondenti byli v otázce vyzváni nejen k označení svého osobního postoje k vyhledávání informací v oborových databázích, ale také k uvedení alespoň jednoho vysvětlení.

Důvody kladného postoje byly nejčastěji uváděny tyto:

- vysoká kvalita a aktuálnost informací obsažených v oborových databázích;
- z ní plynoucí nezbytnost využívání oborových databází při vyhledávání informací potřebných pro účely zpracování diplomové práce u studentů či pedagogické a vědecké činnosti u akademických pracovníků;
- zjednodušení a urychlení práce;
- možnost získání plných textů některých článků v elektronické podobě.

Respondenti s neutrálním postojem upozornili na problémy při vyhledávání informací v oborových databázích:

- absence všeobecného přehledu uživatelů o existenci a dostupnosti oborových databází (výstižně vyjádřena jedním respondentem z řad studentů: „*Chtěl bych odborné databáze používat, ale nemám ponětí, kde je hledat.*“);
- jazyková bariéra;
- nedostatečná úroveň schopnosti vyhledání relevantních informací (ta je také důvodem záporného postoje jednoho ze studentů, který svou odpověď doplnil komentářem: „*Většinou nic nenajdu.*“);
- omezený přístup k plným textům článků.

V souvislosti s nezbytností využívání oborových databází při vyhledávání informací potřebných pro účely zpracování diplomové práce u studentů uvedla jedna studentka kombinovaného studia, že by uvítala možnost dálkového přístupu k oborovým databázím i odjinud než z areálu České zemědělské univerzity.

Otázka č. 2: Význam vyhledávání v oborových databázích pro práci či pro studium

Respondent měl specifikovat význam vyhledávání v oborových databázích pro svou práci či pro své studium. Volil jednu ze tří možných variant odpovědi – vyhledávání v oborových databázích mohlo být pro něj „nezbytné“, „užitečné“ nebo „bezvýznamné“.

Vyhledávání v oborových databázích shledala valná většina akademických pracovníků (90 %) nezbytným. Jeden akademický pracovník v komentáři k otázce výslovně uvedl, že „bez informací to dnes nejde“, další zdůraznil důležitou roli zpětné vazby a nevyhýbal se při tom hovorové češtině: „Bez porovnání s novými výsledky by bylo studium a výzkum na houby.“

Naproti tomu více než tři čtvrtiny studentů (77 %) shledaly vyhledávání v oborových databázích „pouze“ užitečným. Bezvýznamným jej shledal jen jeden student, z akademických pracovníků nikdo.

Otázka č. 3: Frekvence využívání oborových databází při práci či při studiu

Respondent měl uvést frekvenci využívání oborových databází při své práci či při svém studiu. Volil jednu ze čtyř možných variant odpovědi: „využívám třikrát a vícekrát za měsíc“, „využívám jedenkrát až dvakrát za měsíc“, „využívám občas (méně než jedenkrát za měsíc)“, „nevyužívám vůbec“.

Necelá polovina studentů (47 %) využívala oborové databáze pouze občas, tj. méně než jedenkrát za měsíc. Jedna pětina studentů je nevyužívala dokonce vůbec.

Z akademických pracovníků využívaly oborové databáze skoro tři čtvrtiny třikrát a vícekrát za měsíc. Nebyl mezi nimi nikdo, kdo by je nevyužíval vůbec.

V několika případech respondenti z řad studentů i z řad akademických pracovníků v komentáři k otázce upozornili na skutečnost, že frekvence využívání databází neustává během roku stejná, ale mění se, a to zejména v závislosti na aktuálních zadáních výzkumných projektů.

Otázka č. 4: Obtížnost vyhledávání informací v oborových databázích

Počínaje touto otázkou bylo z dalšího zpracování výsledků dotazníkového šetření vynecháno šest respondentů z řad studentů, kteří zvolili u otázky č. 3 odpověď „nevyužívám vůbec“.

Zjišťovala se obtížnost vyhledávání informací v oborových databázích pro respondenta, který volil jednu ze čtyř možných variant odpovědi – mohl shledat vyhledávání informací v oborových databázích „velmi těžkým“, „spíše těžkým“, „spíše snadným“ nebo „velmi snadným“.

Tři čtvrtiny studentů shledaly vyhledávání informací v oborových databázích spíše těžkým, jedna čtvrtina spíše snadným. Jednoznačné odpovědi „velmi těžké“ a „velmi snadné“ nezvolil žádný student.

Naproti tomu mezi akademickými pracovníky shledala většina (63 %) vyhledávání informací v oborových databázích spíše snadným, ostatní pak buď spíše těžkým (20 %) nebo naopak velmi snadným (17 %).

V komentáři k otázce respondenti uvedli, že vyhledávání informací v databázích je třeba se naučit, a specifikovali problémy, s nimiž se setkávají:

- jazyková bariéra;
- nedostatečná informovanost o možnostech databází;
- potíže s tvorbou rešeršních dotazů.

Ve dvou případech byla zmíněna role rešeršních služeb Studijního a informačního centra České zemědělské univerzity, které šetří čas a pomáhají uživatelům řešit problémy.

Otázka č. 5: Pokročilé metody vyhledávání v oborových databázích

Zjišťovala se frekvence používání pěti pokročilých metod vyhledávání v oborových databázích: „rozšířené vyhledávací formuláře“, „booleovské operátory (AND, OR, NOT)“, „kombinování dotazů v historii vyhledávání“, „krácení slov“ a „vyhledávání podle citací“.

Respondent volil ke každé metodě vyhledávání jednu ze tří možných variant odpovědi: „*vůbec nevyužívám*“, „*občas využívám*“, „*často využívám*“.

Často využíval pokročilé metody vyhledávání v oborových databázích pouze zlomek studentů. Nejméně využívanou pokročilou metodou vyhledávání bylo u nich vyhledávání pomocí booleovských operátorů – 84 % z nich pomocí nich vůbec nevyhledávalo. Jako nejvyužívanější pokročilou metodu vyhledávání u studentů lze označit vyhledávání prostřednictvím rozšířených vyhledávacích formulářů, kterou využívaly celkem tři čtvrtiny studentů.

U akademických pracovníků bylo zastoupení všech tří jednotlivých frekvencí v podstatě rovnoměrné u všech zkoumaných metod pokročilého vyhledávání s výjimkou vyhledávání prostřednictvím rozšířených vyhledávacích formulářů, které využívalo celkem 94 % z nich. Také u nich to tedy byla ze všech zkoumaných metod pokročilého vyhledávání nejčastěji využívaná metoda.

Jeden respondent v komentáři k otázce doporučil zlepšit informovanost uživatelů o možnostech a způsobech využití těchto metod vyhledávání.

Otázka č. 6: Spokojenost se znalostmi vyhledávání v oborových databázích

Respondent měl vyjádřit spokojenost se svými znalostmi vyhledávání v oborových databázích. Volil jednu ze tří možných variant odpovědi: „*naprosto nespokojen(a)*“, „*pouze částečně spokojen(a)*“, „*zcela spokojen(a)*“.

Částečná spokojenost se znalostmi vyhledávání v oborových databázích jasně převládala u studentů (71 %) i u akademických pracovníků (83 %).

Respondenti, kteří zvolili tuto variantu odpovědi, si dobře uvědomují, že je třeba znalosti průběžně doplňovat. Svědčí o tom tyto komentáře akademických pracovníků k otázce: „*Nikdy není pozdě se něčemu přiučit.*“ – „*Ještě je pořád co zlepšovat.*“ – a zejména „*Ideální to nebude nikdy, je třeba stále učit se, učit se, učit se, jak řekl klasik.*“

Otázka č. 7: Využívání konkrétních oborových databází

Přehled oborových databází v otázce byl uspořádán stejně jako na webových stránkách České zemědělské univerzity.⁹ Ke každému názvu databáze bylo připojeno zaškrtnávací pole. Respondenti označovali databáze, které využívají, nebo které někdy využili při své práci nebo při svém studiu.

Nejvíce využívanou databází byla citační databáze *Web of Science*. Jeden respondent v komentáři k otázce přiznal, že právě tuto databázi využívá ze všech nejvíce: „*Web of Science jasně vede.*“

Následovaly plnotextové databáze *ScienceDirect* a *SpringerLink*. Z bibliografických databází byly nejvíce využívány *Biological Abstracts*, *CAB Abstracts* a *Agricola*.

Nejméně využívanou databází byla bibliografická databáze *GeoRef*, která byla označena pouze jednou.

Jeden respondent v komentáři k otázce poznamenal, že využívá zejména plnotextové databáze, neboť upřednostňuje plné texty článků před abstrakty. Jiný respondent uvedl, že s databázemi, které neoznačil, nemá zkušenosti a že pokud Studijní a informační centrum uspořádá školení, rád se zúčastní. Absenci všeobecného přehledu uživatelů o existenci a dostupnosti oborových databází, která byla zmiňována již v komentářích k otázce č. 1, potvrzuje komentář jednoho studenta k této otázce, vyjadřující údiv nad počtem dostupných databází: „*Ono je toho tolik, jo???*“

⁹ Česká zemědělská univerzita v Praze. Studijní a informační centrum. SIC – Studijní informační centrum [online]. Praha : Česká zemědělská univerzita, 2007 [cit. 2009-10-05]. Služby. Elektronické informační zdroje. Přehled odborných databází. Dostupný z WWW: <<http://www.sic.czu.cz/?f=1680>>.

Otázka č. 8: Hodnocení oborových databází *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts* a jejich uživatelského rozhraní

Respondenti měli ohodnotit databáze *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts* a jejich uživatelské rozhraní podle předložených kritérií známkami od nejlepší 1 do nejhorší 5. Kritéria hodnocení byla následující:

- pro uživatelské rozhraní: „nabízené možnosti vyhledávání“, „snadnost vyhledávání“, „úspěšnost vyhledávání“, „plynulost navigace“, „možnosti zobrazení výsledků vyhledávání“, „možnosti manipulace s výsledky vyhledávání“, „barevné řešení“, „používané písmo“;
- pro jednotlivé databáze (tj. *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts*): „obsahové pokrytí (schopnost uspokojit uživatelské potřeby)“, „členění záznamu do jednotlivých polí“, „obsah jednotlivých polí záznamu“, „náповěda“, „celková uživatelská přívětivost“.

V průběhu března 2009, kdy bylo toto dotazníkové šetření prováděno, probíhal na České zemědělské univerzitě u obou hodnocených databází, tj. *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts*, přechod ze staršího rešeršního systému WebSpirs na nový rešeršní systém OvidSP. Do konce března 2009 byl uživatelům nastaven duální přístup, v rámci něhož měli databáze dostupné v obou rešeršních systémech. Proto bylo respondentům u této otázky umožněno zvolit z obou uživatelských rozhraní to, které budou hodnotit.

Na tuto otázku odpovědělo celkem 16 respondentů, z nichž 11 hodnotilo starší rozhraní systému WebSpirs a 5 rozhraní nového systému OvidSP. Každou z databází *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts* ohodnotilo 12 respondentů. Valná většina respondentů hodnotila obě databáze i obě uživatelská rozhraní známkami 2 a 3.

U rozhraní systému WebSpirs byla ze zkoumaných kritérií nejlépe hodnocena ta, která souvisela s vizuální podobou rozhraní, tj. barevné řešení a používané písmo, dále pak nabízené možnosti vyhledávání a snadnost vyhledávání. Nejhůře byla u tohoto rozhraní hodnocena plynulost navigace.

Výsledky hodnocení rozhraní systému OvidSP bohužel nebyly dostatečně vypovídající vzhledem k malému počtu respondentů (5), kteří si toto rozhraní zvolili k hodnocení.

U databáze *Biological Abstracts* bylo ze zkoumaných kritérií nejlépe hodnoceno obsahové pokrytí a obsah polí záznamu. Nejhůře bylo hodnoceno členění záznamu.

U databáze *CAB Abstracts* bylo ze zkoumaných kritérií nejlépe hodnoceno rovněž obsahové pokrytí. Z ostatních kritérií nebylo výrazně špatně hodnoceno žádné. Nejčastější bylo u této databáze hodnocení známkou 2.

Vyhodnocení dotazníkového šetření míry využívání oborových databází uživateli

Bylo zjištěno, že oborové databáze jsou daleko více využívány akademickými pracovníky než studenty.

Nejvíce využívanými databázemi jsou *Web of Science* a plnotextové databáze *ScienceDirect* a *SpringerLink*.

U hodnocených databází *Biological Abstracts* a *CAB Abstracts* je uživateli velmi dobře hodnoceno obsahové pokrytí, u databáze *Biological Abstracts* je hůře hodnoceno členění záznamu.

Dotazníkové šetření poukázalo na některé problémy:

- absence všeobecného přehledu uživatelů o existenci a dostupnosti oborových databází;
- absence povědomí uživatelů o možnostech jednotlivých databází;
- nedostatečná úroveň schopnosti vyhledání relevantních informací;
- jazyková bariéra plynoucí z nedostatečné úrovně znalosti anglického jazyka;
- omezený přístup k plným textům článků;
- nemožnost vzdáleného přístupu do databází předplacených Českou zemědělskou univerzitou i mimo univerzitní síť.¹⁰

¹⁰ Na počátku roku 2010 byl vzdálený přístup do databází pro studenty a zaměstnance České zemědělské univerzity zřízen Studijním a informačním centrem ve spolupráci s Oddělením informačních a komunikačních technologií.

Ze tří výzkumných hypotéz se plně potvrdila hypotéza č. III. Hypotézy č. I a č. II se potvrdily pouze v kategorii akademických pracovníků. Mezi studenty magisterského studia je totiž osobní postoj k vyhledávání informací v oborových databázích u nadpoloviční většiny (57 %) neutrální. Kladný postoj k němu tedy zaujímá méně než polovina – 40 % z nich, což vyvrací hypotézu č. I. Hypotéza č. II byla u studentů magisterského studia rovněž vyvrácena, neboť celkem 67 % oslovených studentů využívá oborové databáze k vyhledávání informací pouze občas, tj. méně než jedenkrát za měsíc, nebo vůbec ne.

Předpokládám, že pokud by byli do dotazníkového šetření zahrnuti studenti bakalářského studia, kteří jsou s oborovými databázemi obeznámeni daleko méně, snížil by se procentní podíl jak studentů, kteří zaujímají kladný postoj k vyhledávání informací v oborových databázích, tak i studentů, kteří v nich vyhledávají informace alespoň občas.

Pro zvýšení reprezentativnosti výsledků dotazníkového šetření by bylo žádoucí zvýšit počet respondentů a zaměřit se nejen na rozdíly mezi jednotlivými fakultami, ale též mezi jednotlivými studijními obory a katedrami. Přesto poskytují výsledky tohoto dotazníkového šetření užitečnou rámcovou základní představu o míře využívání oborových databází studenty a akademickými pracovníky tří zvolených fakult České zemědělské univerzity.